

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ, ТРУДОВОГО ПРАВА, ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 347.627.2.08+347.919.7

Нікітенко Р. С., здобувач кафедри
цивільного права і процесу НАВС

Процесуальні особливості розгляду судом справ про розірванні шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей

Наукова стаття присвячена виокремленню процесуальних особливостей розгляду судом справ про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей. На підставі аналізу наукової літератури, цивільного процесуального та сімейного законодавства України внесено пропозиції щодо оптимізації процедури окремого провадження у зазначеній категорії цивільних справ.

Ключові слова: окреме провадження, розірвання шлюбу, спільна заява подружжя, подружжя, яке має дітей.

Научная статья посвящена выделению процессуальных особенностей рассмотрения судом дел о расторжении брака по совместному заявлению супругов, которые имеют детей. На основании анализа научной литературы, гражданского процессуального и семейного законодательства Украины внесены предложения по оптимизации процедуры особого производства в указанной категории гражданских дел.

Ключевые слова: особое производство, расторжение брака, совместное заявление супругов, супруги, которые имеют детей.

Scientific article deals with distinguishing of procedural peculiarities of court proceedings of cases of divorce at the joint application of the spouses who have children. Based on the analysis of the scientific literature, civil procedural and family law of Ukraine the suggestions for optimizing the procedure of special proceedings in this category of civil cases have been made.

Keywords: special proceedings, divorce, joint application of the spouses, spouses who have children.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Відповідно до ч. 3 ст. 234 ЦПК України серед інших категорій цивільних справ в порядку окремого провадження розглядаються справи про розірвання шлюбу. При цьому законодавець встановлює чіткі матеріально-правові підстави розірвання шлюбу в порядку позовного та непозовного видів цивільного судочинства. Зокрема, в окремому провадженні судом розглядаються справи про розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, та справи про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей.

Справи про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, є новою категорією цивільних справ окремого провадження. До прийняття та введення в дію Сімейного та Цивільного процесуального кодексів України справи про розірвання шлюбу розглядалися судом виключно у позовному провадженні. Так, Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 року у статті 39 містив нормативне правило, відповідно до якого розірвання шлюбу проводилося у судовому порядку. Водночас,

Цивільний процесуальний кодекс УРСР від 18 липня 1963 року хоча і передбачав такий вид цивільного судочинства як окреме провадження, справи про розірвання шлюбу розглядалися відповідно до його нормативних положень, закріплених у ст.ст. 137, 143, 159, 176 та ін., виключно у провадженні позовному.

Новітні зміни до сімейного та цивільного процесуального законодавства України і зумовлюють актуальність теми цієї наукової статті, **метою** якої є виокремлення процесуальних особливостей розгляду судом справ про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, в порядку окремого провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. І хоча особливості процедури провадження у певних категоріях справ, що виникають із сімейних правовідносин, в порядку цивільного судочинства у своїх працях досліджували, зокрема такі науковці, як: Ю.В. Білоусов, С.С. Бичкова, В.В. Блажеєв, В.Г. Бобко, О.О. Борисова, С.В. Васильєв, В.П. Воложанін, Г.О. Жилін, Ю.О. Заїка, Р.Ф. Каллістратова, В.М. Кравчук, І.М. Пятілетов, І.В. Решетнікова, Г.О. Світлична, В.І. Тертишніков, О.І. Угриновська, І.В. Удальцова, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, М.Й. Штефан, В.В. Ярков, — процесуальні особливості розгляду судом справ про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, й донині залишаються поза увагою вчених-процесуалістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як вже відмічалось, однією із матеріально-правових підстав розірвання шлюбу в порядку окремого провадження є наявність спільного волевиявлення подружжя, яке має дітей, у вигляді належним чином оформленої заяви про відкриття окремого провадження.

Враховуючи відповідні положення цивільного процесуального та сімейного законодавства України, можна стверджувати, що у такій заяві має бути зазначено: дату і місце реєстрації шлюбу; мотиви розірвання шлюбу; про наявність від шлюбу неповнолітніх дітей.

Поряд із заявою про розірвання шлюбу, законодавець регламентує обов'язок подружжя подати до суду письмовий договір про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 109 СК України подружжя має подати до суду нотаріально посвідчений договір про розмір аліментів на дитину. У разі невиконання такого договору аліменти можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Отже, виходячи із положень СК України, можна зробити висновок про те, що подружжя, яке звернулося до суду із спільною заявою про розірвання шлюбу, відповідно до ч. 1 ст. 109 СК України зобов'язане подати до суду договір про участь кожного з подружжя у вихованні та утриманні дітей, і, водночас, відповідно до ч. 2 ст. 109 СК України має право подати до суду договір про розмір аліментів на дитину.

Вважаємо, правова норма, що її містить ч. 1-2 ст. 109 СК України, сформульована дещо коректно: навіщо подружжю подавати до суду два договори, якщо можна подати один, у якому і врегулювати всі зазначені вище правовідносини. Відтак, доцільно законодавчо закріпити обов'язок подружжя подати до суду договір про участь кожного з подружжя у вихованні та утриманні дітей, у якому надати подружжю право, у тому числі, визначити розмір аліментів на дитину. При цьому такий договір має бути нотаріально посвідченим.

З урахуванням наведеного необхідно викласти у новій редакції:

1) ч. 1 ст. 109 СК України: «Подружжя, яке має дітей, має право подати до суду

заяву про розірвання шлюбу разом із нотаріально посвідченим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. У такому договорі подружжя також має право визначити розмір аліментів на дитину»;

2) ч. 2 ст. 109 СК України: «У разі невиконання умови договору про сплату аліментів на дитину останні можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса».

Повертаючись до процедури розгляду в порядку окремого провадження справ про розірвання шлюбу, слід зазначити, що питання про відкриття провадження у зазначеній категорії цивільних справ суд вирішує на підставі загальних правил ЦПК України, визначених у ст. 122 ЦПК України. Про відкриття провадження чи відмову у відкритті провадження у справі суддя постановляє ухвалу, в якій, у тому числі, зазначає час і місце попереднього судового засідання, якщо суддя вирішив, що його проведення є необхідним (п. 4 ч. 5 ст. 122 ЦПК України).

Відповідно до ч. 6 ст. 130 ЦПК України на попередньому судовому засіданні у справі про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, суд має вирішити питання про склад осіб, які братимуть участь у справі, а також визначити факти, які необхідно встановити для вирішення справи і які з них визнаються кожною стороною, а які підлягають доказуванню.

Щодо складу осіб, які братимуть участь у справі про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, – поряд із заявником у цій категорії цивільних справ можуть брати участь: інші заінтересовані особи, їхні представники, а також органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Іншими заінтересованими особами у справах про розірвання шлюбу в порядку окремого провадження, як правило, є: діти подружжя; органи опіки та піклування; відповідний орган державної реєстрації актів цивільного стану тощо.

При цьому заявник та інші заінтересовані особи можуть брати участь у справі особисто або через представника. У контексті процесуального представництва у справах про розірвання шлюбу в порядку окремого провадження слід зупинитися на такому аспекті.

За загальним правилом, представництво у цивільному процесі за підставою виникнення поділяється на законне та договірне. Законне представництво в справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, неможливе, оскільки відповідно до ч. 3 ст. 29 ЦПК України з моменту реєстрації шлюбу особа набуває цивільної процесуальної дієздатності. Водночас, договірний представник може брати участь у таких справах на загальних підставах.

У цивільному процесуальному статусі органу та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, можуть брати участь органи опіки ті піклування з метою захисту прав та інтересів неповнолітніх дітей.

Як було зазначено вище, під час попереднього судового засідання, поряд із питанням про склад осіб, які братимуть участь у справі, суд має визначити факти, які необхідно встановити для вирішення справи і які з них визнаються кожною стороною, а які підлягають доказуванню. Якщо шлюб розривається за спільною заявою подружжя, яке має дітей, до предмету доказування входять дві категорії юридичних фактів: наявність взаємної згоди подружжя щодо розірвання шлюбу, а також наявність у подружжя неповнолітніх дітей.

Щодо першої обставини у зв'язку із взаємною згодою подружжя щодо розірвання шлюбу під час розгляду заяви в порядку окремого провадження суд має з'ясувати тільки дійсну волю подружжя, спрямовану на розірвання шлюбу і переконатися, що після розірвання шлюбу не будуть порушені особисті немайнові та майнові права подружжя та їх дітей. При цьому до предмету доказування у даній справі не входять причини розірвання шлюбу сторонами. Крім того, до обов'язків суду законодавець не відносить і життя заходів зі збереження сім'ї та вирішення питання про можливість або неможливість розірвання шлюбу.

З цього приводу в літературі М.Т. Оридорогою було висловлено протилежну позицію, відповідно до якої при розгляді справ про розірвання шлюбу суду недостатньо виявити згоду обох з подружжя на припинення шлюбу. Для правильного розгляду справи суд зобов'язаний встановити, які причини призвели до взаємної згоди подружжя розірвати шлюб, наскільки ці причини є вагомими, чи дійсно виключається будь-яка можливість продовження шлюбних відносин та чи відповідає висловлена сторонами згода на розірвання шлюбу їх дійсній волі [1, с. 29–30].

На наш погляд, зазначені автором обставини мають входити до предмету доказування у справах про розірвання шлюбу, що розглядаються в порядку позовного провадження. Водночас, в окремому провадженні суд має встановити тільки наявність відповідного волевиявлення подружжя, а також відсутність порушень їх майнових та особистих немайнових прав та інтересів, а також прав та інтересів їхніх дітей.

Отже, справи про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, — це справи, предметом доказування у яких є встановлення наявності чи відсутності факту припинення шлюбних відносин та створення умов для можливості реалізації особами своїх прав у майбутньому. Основне завдання суду в справах про розірвання шлюбу за заявою подружжя, яке має дітей, полягає у з'ясуванні дійсності і взаємності волевиявлення подружжя на розірвання шлюбу та захисті прав та інтересів дітей. Це не означає, що порушення тих чи інших інтересів зумовлює до ухвалення рішення про відмову в задоволенні заяви, оскільки ніхто не може примусити людей жити разом, крім них самих, але це означає, що на момент ухвалення рішення про розірвання шлюбу усі найважливіші питання життя сім'ї (зокрема питання місця проживання, утримання та виховання дітей) необхідно вирішити та належним чином врегулювати [2, с. 24–25].

Заява про розірвання шлюбу розглядається в окремому провадженні після спливу одного місяця від дня подання заяви (до закінчення цього строку дружина і чоловік мають право відкликати заяву про розірвання шлюбу). У тому випадку, якщо один із подружжя відмовиться від розірвання шлюбу і відкличе свою заяву, або не погодиться з умовами договору, суд має відмовити у розірванні шлюбу в порядку окремого провадження.

Відповідно до ч. 5-6 ст. 235 ЦПК України розірвання шлюбу в порядку окремого провадження має й інші особливості. Зокрема, такі справи не можуть бути передані на розгляд третейського суду та не можуть бути закриті у зв'язку із укладенням мирової угоди. Якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

Виходячи зі змісту ч. 3-4 ст. 109 СК України, суд має ухвалити рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті

та майнові права, а також права їхніх дітей. Крім того, у рішенні про розірвання шлюбу суд має зазначити при вибір прізвища тим з подружжя, який змінив прізвище під час державної реєстрації шлюбу, що розривається (ч. 8 ст. 235 ЦПК України).

Висновки. Таким чином, ми дослідили процесуальний порядок розгляду судом справ про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей. Проведене дослідження дозволило нам дійти таких висновків:

1) справи про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, розглядаються судом в порядку окремого провадження, яке характеризується особливостями процесуальної форми: а) для відкриття окремого провадження у таких справах подружжя, поряд із заявою, зобов'язане подати до суду договір про участь кожного з подружжя у вихованні та утриманні дітей; б) до предмету доказування у справах про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, входять дві категорії юридичних фактів: наявність взаємної згоди подружжя щодо розірвання шлюбу, а також наявність у подружжя неповнолітніх дітей; в) справи про розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей, не можуть бути передані на розгляд третейського суду та не можуть бути закриті у зв'язку із укладенням мирової угоди; г) суд має ухвалити рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу відповідає дійсній волі дружини та чоловіка і що після розірвання шлюбу не будуть порушені їхні особисті та майнові права, а також права їхніх дітей; д) у рішенні про розірвання шлюбу суд має зазначити при вибір прізвища тим з подружжя, який змінив прізвище під час державної реєстрації шлюбу, що розривається;

2) з метою оптимізації сімейного законодавства України доцільно викласти у новій редакції:

а) ч. 1 ст. 109 СК України: «Подружжя, яке має дітей, має право подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом із нотаріально посвідченим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. У такому договорі подружжя також має право визначити розмір аліментів на дитину»;

б) ч. 2 ст. 109 СК України: «У разі невиконання умов договору про сплату аліментів на дитину останні можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса».

Усі інші проблеми, пов'язані із порядком здійснення судочинства у справах окремого провадження про розірвання шлюбу, зокрема виокремлення процесуальних особливостей розгляду судом справ про розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі, виходять за межі цієї статті і становлять **перспективні напрямки подальших наукових розвідок.**

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оридорога Т.М. Расторжение брака (по материалам судебной практики Украинской ССР). – М.: Юрид. лит., 1958. – 94 с.

2. Німак М.О. Окреме провадження у справах, що виникають із шлюбних правовідносин : дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Марія Орестівна Німак ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2012. – 221 с.